

RASPRAVE

Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 39/2 (2013.)

UDK 811.163.41'367.52"16"(497.5-3 Dubrovnik)

821.163.42-2"16"(497.5-3 Dubrovnik)

Pregledni rad

Rukopis primljen 8. IV. 2013.

Prihvaćen za tisak 24. X. 2013.

Petra Glavor Petrović

Zapadnomadžarsko sveučilište Savaria

Berzsenyi tér 2, HU-9700 Szombathely

petra.glavor@gmail.com

RED RIJEČI U SMJEŠNICAMA

U radu se promatra i analizira red riječi u rečenici u hrvatskim anonimnim komedijama u prozi nastalim u 17. stoljeću na dubrovačkom području. Rezultati se analize uspoređuju s redom riječi potvrđenim u onodobnom književnom jeziku. Sinkronijskom su prikazu pridružene i usporedbe s rezultatima istraživanja Laznibata o dubrovačkim arhivskim spisima 17. i 18. stoljeća i I. Lovrić Jović o dubrovačkim oporukama iz istog tog razdoblja, dok je dijakronijski pregled napravljen usporedbom s Rešetarovim istraživanjima jezika Ranjinina zbornika i Držićeva jezika, s istraživanjem frančezarija 18. stoljeća I. Lovrić Jović te s Budmanijevim istraživanjem devetnaestostoljetnoga dubrovačkoga govora. Posebna se pozornost posvećuje poretku zanaglasnica, koji je, kao što je bilo očekivano, uglavnom stariji pa zamjenička zanaglasnica prethodi glagolskoj, no ovisno o smješnici, potvrđena su i brojna odstupanja.

1. Uvod

Hrvatske smješnice dramska su djela u prozi nastala na dubrovačkom području, najvjerojatnije krajem 17. stoljeća. Prema mišljenju različitih istraživača ima ih desetak.¹ O smješnicama je napisano više književnopovijesnih i književnoteorijskih radova, a u najnovije vrijeme i monografija (Blasina 2003, Šundalić i Pepić 2011). No nedostaju cjeloviti jezični opisi: dosadašnji istraži-

¹ U smješnice su obično svrstane komedije: *Ljubovnici*, *Džono Funkjelica*, *Pijero Muzuvijer*, *Jerko Škripalo*, *Starac Klimoje*, *Mada*, *Lukrecija* ili *Trojo*, *Šimun Dundurilo*, *Beno Poplešija* i *Sin vjerenik jedne matere*. Usp. Blasina 2003: 5–7.

vači i prerađivači tek su se usputno u svojim radovima dotaknuli jezika smješnica, i to zadržavajući se obično tek na grafijskoj i leksičkoj razini, promatrajući ponajviše posuđenice, izdvajajući frazeme te toponomastičku građu.² Nema radova o sintaktičkoj razini ni o redu riječi, što je predmet ovoga istraživanja.

Temom na području povijesne sintakse, povodimo se za metodologijom i spoznajama Diane Stolac³ te analiziramo smješnice kao tekstove pisane književnim jezikom. Odredivši jezik smješnica kao književni jezik, po uzoru na dosadašnje istraživače⁴, vjerujemo da su, uz oporuke i druge arhivske spise, one najvjerniji i najvrjedniji jezičnopovijesni izvor za pretpostavke o dubrovačkom idiomu toga stoljeća. Razlog je taj da su u 17. stoljeću prevladavala djela najčešće pisana stihom, pa tako i ona dramska, dok su smješnice komedije u prozi. Dodatnu važnost u jezikoslovnom smislu imaju kao (vjerojatno) djela većeg broja autora.⁵

Cilj je ovoga rada analiza reda riječi, odnosno sintaktičkih jedinica, te sintaktičko-prozodijskih jedinica⁶, misli se pod tim na zanaglasnice i prednaglasnice, u smješnicama. Analizom su obuhvaćene četiri smješnice⁷: *Jerko Škripalo*⁸ (JŠ), *Džono Funkjelica*⁹ (DŽF), *Starac Klimoje*¹⁰ (SK) i *Ljubovnici* (LJU). Korištena su tiskana izdanja i rukopisi komedija. Ponajviše se ipak oslanjalo na izdanje autorica Šundalić i Pepić (2011), a kad je bilo potrebno, uspoređivalo se stanje u rukopisima. Izvori su navedeni na kraju rada.

² Priređivači tiskanih izdanja obično su iznosili podatke o dimenzijama rukopisa, obliku slova, izgledu i očuvanosti papira; od jezične problematike detaljnije su proučavali tek grafiju (v. Rešetar (1922), Fancev (1932, 1938), Kolendić (1918), Pantić (1971), Radatović (1931)). Više o jeziku doznajemo od Blasine (2003) koju su zanimale posuđenice, osobito talijanizmi, ponegdje navodi i dubrovačke toponime, frazeme i poslovice.

³ Tri su moguća pravca u istraživanju povijesne sintakse – analiza sintaktičkih opisa u hrvatskim gramatikama, analiza sintakse tekstova pisanih hrvatskim književnim jezikom od prvih zapisa na hrvatskom jeziku do danas i analiza sintaktičkih značajki hrvatskoga jezika, što uključuje i sintaksu hrvatskoga književnog jezika i hrvatskih dijalekata (v. Stolac 2004: 31–32).

⁴ „... u dramama, gdje je dijalog osnovica, gdje se tekstovi najviše približavaju govornom tipu jezika, jezik jest književni jer je u njemu oblikovano književno djelo” (Moguš 2009: 70).

⁵ Autorstvo do danas nije utvrđeno, podijeljena su mišljenja jesu li sve smješnice djelo jednog autora ili je riječ o više njih, pa i oko toga tko bi to bio. U novije vrijeme prevladava mišljenje da je kod nekih smješnica riječ o kolektivnom radu (v. Švelec 1984: 65).

⁶ V. Peti-Stantić 2005: 207, 209.

⁷ Prijepisi rukopisa smješnica nađeni su u 20. stoljeću. Pretpostavili smo da bi sintaktička razina trebala biti najmanje podložna prepisivačkim ispravcima.

⁸ U književnoj se teoriji smatra najstarijom smješnicom, nastalom 1656. (Lisac i Novak 1984: 109).

⁹ Smatra se da joj je jezik čišći i ponešto arhaičniji od jezika kojim su pisane ostale smješnice, te da je rukopis s kraja 17. stoljeća (v. Fancev 1932: 163).

¹⁰ Po mišljenju Fanceva rukopis je s početka 19. stoljeća te „pokazuje očite tendencije arhaiziranja” (Fancev 1938: 229).

Smješnice će se međusobno uspoređivati, a analiza će se temeljiti i na usporedbi s redom riječi potvrđenim u jeziku dubrovačkih oporuka (Lovrić Jović 2004) i arhivskih spisa (Laznibat 1996) te s Rešetarovim opisom Gundulićeva jezika (1941). Gdje je smatrano korisnim, povukli smo poveznice s Kanavelićevim jezikom.¹¹ Dijakronijski je pregled napravljen usporedbom s Rešetarovim istraživanjima jezika Ranjinina zbornika (1936) i Držićeva jezika (1934), s istraživanjem frančezarija 18. stoljeća I. Lovrić Jović (2011) te s Budmanijevim istraživanjem devetnaestostoljetnoga dubrovačkoga govora (1883).

S obzirom na još uvijek otvorena pitanja autorstva, vremena i kronologije njihova nastanka¹², nastoji se utvrditi do kakvih se zaključaka može doći promatranjem reda riječi u smješnicama.

2. Red riječi

Slijedeći Silićevo razlikovanje kontekstualno neuključenog od kontekstualno uključenog reda riječi, u analizi će se promatrati osnovni semantičko-gramatički red riječi (kontekstualno neuključen red riječi) koji „ovisi o semantičkom i gramatičkom suodnosu članova rečenice” te ga „treba proučavati na razini rečenice” (Silić 1984: 9).¹³ Također promatrat će se automatizirani ili obvezatni red riječi čija se pravila odnose na zanaglasnice (enklitike) ili prednaglasnice (proklitike) (Pranjeković 2011: 24, 28).

Peti-Stantić razlikuje promjenjive klitike (kratki oblici pomoćnoga glagola *biti* te kratki oblici ličnih zamjenica i povratne zamjenice) i nepromjenjive klitike (čestice, većina prijedloga i veznici) (usp. Peti-Stantić 2005: 208). U analizi će se, zbog ograničenosti prostora, promatrati samo promjenjive klitike.

3. Red riječi u smješnicama: analiza na primjerima

Cjelokupni smo korpus podijelili na dva dijela. Jedan će dio biti vezan uz prikaz položaja članova rečeničnog ustrojstva (u okviru toga bit će riječi o položaju predikata, atributa, apozicije i priložne oznake)¹⁴, dok će drugi dio biti vezan uz promjenjive klitike te će se promotriti njihovo međusobno slaganje.

¹¹ Kanavelić se često navodio kao mogući autor smješnica, *Vučistrah* je izabran jer je pisan prozom.

¹² O tome v. Šundalić i Pepić 2011: 26–30, 139.

¹³ Izvan našega promatranja ostat će stilistička markiranost/nemarkiranost reda riječi koja se istražuje u okviru aktualiziranog reda riječi te je problem (kon)teksta (v. Silić 1984: 9).

¹⁴ Istaknute su i izdvojene samo osobitosti po kojima ti tekstovi odudaraju od tekstova koji su im prethodili ili onih koji su nastajali nakon njih.

3.1. Položaj članova rečeničnog ustrojstva

U našem je jeziku uobičajen redosljed članova – subjekt, predikat i objekt.¹⁵ Atribut i apozicija stoje pritom ispred imenice na koju se odnose, a priložna oznaka, ovisno izriče li se prilogom ili prijedložnim/padežnim izrazom, ispred predikata ili između dijelova predikata, odnosno iza predikata.¹⁶

Položaj predikata

Silić navodi da se „glagoli, kao nositelji radnje, aktualiziraju dvojako: postponirano i anteponirano” (Silić 1984: 9). U svim je smješnicama, uz češći smještaj predikata nakon subjekta, a prije objekta, potvrđen predikat na kraju rečenice ili surečenice. Najčešće ga nalazimo u infinitivnom obliku, a najbrojniji su primjeri iz SK: *neka vidim*, *smiješ li je krivo okom pogledat a kamo ruku na nu stavit* DŽF: 262, *a ja sam Kati rekô kako će se s Žudjelom vladat* JŠ: 225, *zajutra ćemo se na Ilinoj Glavici vidjeti* SK: 361, *ova ljubav, činila mi je narav privratit* SK: 343, *dubitam da se nijesu u njemu miši zakotili* LJU: 391.

Takav se položaj predikata u literaturi objašnjava utjecajem latinske sintakse, ali i povodjenjem za jezikom starijih uzora.¹⁷ Ivšić kazuje da je još u indo-europskim jezicima glagol „normalno dolazio na kraju rečenice” (v. Ivšić 1970: 302), pa se tako zadržao i u latinskome.

U dubrovačkim oporukama Lovrić Jović zamjećuje najčešće stilski neobičen, neutralni red riječi (Lovrić Jović 2004: 77). Budući da se Laznibat ne osvrće na poredak članova rečeničnog ustrojstva, vjerojatno je također potvrđen neutralan red riječi.

Rešetar u analizama Držićeva i Gundulićeva opusa ne opisuje položaj predikata. U Kanavelićevu *Vučistrah* potvrđen je predikat na kraju rečenice odnosno surečenice, no takvi su primjeri vrlo rijetki.

Položaj sročnih atributa

Sročni atributi stoje ispred imenice na koju se odnose. Tako je bilo i u indo-europskom prajeziku (usp. Ivšić 1970: 302). Postponiranost atributa zabilježena je u Kašića i Bandulavića te pisaca i prevoditelja nabožne književnosti kao utjecaj latinske sintakse.¹⁸ Pranjković je ističe kao osobitost biblijskoga stila

¹⁵ Usp. Barić 2005: 584, Katičić 2002: 524–526.

¹⁶ V. Barić 2005: 585, Raguž 1997: 340, Silić i Pranjković 2005: 364–365.

¹⁷ U mnogim starijim prijevodima, u primorskim lekcionarima i u pisaca nabožne književnosti (usp. Rešetar 1898: 192, Gabrić-Bagarić 1989: 164, Pranjković 2000: 35–36, Pranjković 2002: 23, Vrtić 2009: 89). Pranjković tu pojavu označava kao biblizam (v. Pranjković 2006: 28).

¹⁸ Usp. Gabrić-Bagarić 1989: 163, Pranjković 2000: 34–36, Pranjković 2002: 23, Vrtić 2009: 81.

hrvatskog jezika, razvijenu pod izravnim utjecajem latinskoga jezika (Pranjko-
vić 2006: 28).

Pridjevski atributi

U smješnicama su česti postponirani sročni atributi (uglavnom pridjevni, tek iznimno zamjenički). Postponiranost posvojnih pridjeva potvrđena je u DŽF i SK: *strah očin* DŽF: 278, u *Klare Stijepove* DŽF: 264, s *Milicom dun-
dovom* SK: 266.

Kako se mnogi primjeri postponiranih pridjevskih atributa ponavljaju, mo-
žemo pretpostaviti da su osobitost tadašnjega dubrovačkog idioma: *amanca si-
nova* SK: 342, na *amancu sinovlju* SK: 355, *od prćije sinove* SK: 343, *od prći-
je sinovlje* SK: 353, *vino vareno* JŠ: 204, *vino vareno* JŠ: 208, *nać haljine žen-
ske* LJU: 400, *donesi haljine ženske* LJU: 400.

Česti su postponirani pridjevski atributi u kulinarskim sintagmama. Budući
da ih izriče obično služinčad, objašnjavamo ih jednim od elemenata za postiza-
nje komike aludiranjem na uzvišeni stil (*jetre goveđe* JŠ: 206, *jajca freška* JŠ:
210, *mesa bravjega* SK: 361, *tripa kuhanijeh u mlijeku, s vjelicam popečenijem*
DŽF: 267, *ptičica kuhanijeh* DŽF: 267).

Zamjenički atributi

Zamjenički se atributi (posvojni i povratno-posvojni) nalaze uglavnom
ispred imenice. Postponiranost je potvrđena u smješnicama SK i LJU: *u aman-
te svoje* SK: 366, *srdžbu njegovu* LJU: 414, *srce tvoje* LJU: 389.

Pokazna je zamjenica potvrđena samo u anteponiranom položaju, što odgo-
vara današnjem stanju. U frančezarijama dolazi ispred imenice (Lovrić Jović
2011: 161), a vjerojatno je jednako i u oporukama i drugim arhivskim spisima,
iako se to ne ističe.

Brojevni atributi

Brojevi kao atributi potvrđeni su samo ispred imenice na koju se odnose.
Uvidom u djela *Dundo Maroje* i *Skup te Osman* i *Dubravka* ne zamjećujemo
ništa neobično s današnjega gledišta.

No, zanimljivo je da se u oporukama postponirani brojevi ponavljaju u oka-
menjenim konstrukcijama: *ostavljam Mariji dum Markovoj sestri skuda deset*;
ostavljam Cvijeti dum Dominkovoj skuda pet (Lovrić Jović 2004: 78), ili npr.
kada dođu na eta(t) od godišta tridesti (Lovrić Jović 2004: 79).

Postponirane attribute koje pronalazimo u ljubavnim monolozima i dijalozima
tumačimo tek elementom koji pridonosi gradnji komike, a ne pokazateljem

stanja u idiomu: *u srce moje* SK: 346, *u slasti ljuvene* LJU: 384, *srce tvoje* LJU: 389, *kamen žestoki* LJU: 389. Takvi primjeri prevladavaju u LJU.

Za medijalni položaj imenice između dvaju atributa u korpusu nalazimo primjere: *ucviljena mladosti moja* SK: 347, *u tijem dolamam sodatskijem* DŽF: 277, *moje plame goruće* LJU: 373, *moje misli skrovene* LJU: 380, *dva dukata srebrna* LJU: 381.

U smješnicama nalazimo postponirane zamjenice (i pridjeve) u nekim ustaljenim izrazima: npr. *po vjeru moju* DŽF: 259, *po rake moje* DŽF: 264, LJU: 398, *po dušu moju* JŠ: 206, 215, *po rane moje* JŠ: 220, *po rane bore* JŠ: 212, LJU: 375, *po rane kuljenove* JŠ: 227.¹⁹ To bi bila vjerojatno osobina sedamnaestostoljetnoga dubrovačkog idioma. Neobično je da u SK ne pronalazimo takve izraze.

Laznibat ne spominje podatke o poretku članova rečeničnog ustrojstva, ali iz primjera se mogu uočiti postponirani pridjevni atributi, npr. *od febre maligne, o Gospi Maloj* (Laznibat 1996: 227–235). Vjerojatno je riječ tek o iznimkama. Ni Lovrić Jović ne spominje ništa za oporuke, ali pronalazimo postponirane primjere poput ovog: *ostavljam Maruši djevojci nevjestinoj* (Lovrić Jović 2004: 78). Zanimljivo je da Kanavelićev *Vučistrah* obiluje postponiranim atributima, osobito zamjeničkim atributima. Potvrđena je i postponirana pokazna zamjenica, a oni se također mogu naći i u Držićevim i Gundulićevim djelima.

U frančezarijama je rijetko potvrđena postpozitivna poraba posvojne i povratno-posvojne zamjenice, dok „mjesto pridjeva uz imenicu varira” (Lovrić Jović 2011: 161). U Budmanijevoj studiji o dubrovačkom govoru ne doznajemo ništa o položaju pridjevskih i zamjeničkih atributa. Možemo tek pretpostaviti da su se zadržali ustaljeni izrazi poput: *po muku moju, po dušu moju...*

Položaj apozicije

Apozicija je nesamostalni član rečeničnoga ustrojstva te načelno stoji ispred imenice na koju se odnosi (Silić i Pranjković 2005: 314). Za apoziciju u smješnicama vrijedi isto što i za pridjevske i zamjeničke attribute – stoji češće ispred imenice.

Kad je potvrđena kao sintagmatski skup, dolazi nakon imenice na koju se odnosi kao u primjerima: *s Cvijetom Kukonosom, nje rofijanom* SK: 342, *oni forka Proždor, nje sluga* LJU: 374.

Položaj priložne oznake

Priložna oznaka neobvezatni je član rečeničnoga ustrojstva (v. Silić i Pranjković 2005: 304). Nalazimo je na različitim mjestima u rečenici: *Sjutra ćemo se po bije-*

¹⁹ Izraz *po muku Božju* nalazimo u Držićevim djelima *Novela od Stanca* i *Dundo Maroje*.

lu danu razgovorit LJU: 399, *Poću se skrit* ovdi JŠ: 220, *Koliko si danaske proždro* DŽF: 259. Nema nikakvih posebnosti osim što na nekoliko mjesta dolazi prije predikata, iako bi trebala doći nakon njega; očito je predikat težio prema kraju rečenice: *bolje ću te noćas služiti* SK: 361, *zajutra ćemo se na Illinois Glavici vidjeti* SK: 361.

3.2. Položaj nenaglasnica (klitika)

Upravo je u položaju i nizanju nenaglasnica najviše vidljiv odmak od današnjega standardnog jezika. „Promjenjive se klitike, za razliku od nepromjenjivih, u rečenicu kao sintaktičku jedinicu uvrštavaju i prema sintaktičkim obilježjima (pozicijom uvrštavanja nije određen tip odnosa ni za koju jedinicu kao sintaktičku jedinicu, pa tako ni za klitiku) i prema prozodijskim obilježjima (postavljena su ograničenja uvrštavanja koja se odnose na prozodijski obilježene jedinice), dok su nepromjenjive klitike posve ovisne sintaktičke jedinice čije je uvrštavanje određeno čvrstim i nepromjenjivim pravilima” (Peti-Stantić 2002: 176, Peti-Stantić 2005: 209).

Zanaglasnice

Jedino čvrsto i obvezujuće pravilo koje se tiče promjenjivih klitika, kako kaže Peti-Stantić, jest ono o njihovu međusobnom redosljedu unutar klitičnog niza (Peti-Stantić 2005: 210). Normom je danas propisan redosljed nizanja zanaglasnica u rečenici.²⁰ Prvo dolazi upitna zanaglasnica *li*, nakon nje glagolske zanaglasnice (osim zanaglasnice za 3. lice jednine *je*), potom slijede zamjeničke zanaglasnice u dativu, genitivu i akuzativu. Na zadnjem se mjestu nalazi glagolska zanaglasnica *je* (usp. Pranjković 2011: 30). Zanaglasnice teže da se u rečenici nađu odmah nakon prve naglašene riječi (prema Wackernagelovu pravilu²¹). Silić navodi da se „seljenje” enklitike ne ograničava gramatičkim, nego ritmo-melodijskim činiocima. Za gramatiku je svejedno hoće li enklitika biti ovdje ili ondje u iskazu. Za nju je važno da je *ih* objekt, koji se identificira kao objekt bez obzira na mjesto na kojem se nalazi” (Silić 1984: 17).

Kako su nizane zanaglasnice u smješnicama, promotrit ćemo analizirajući njihov međusobni položaj. Potvrda starijega reda riječi bila je očekivana.²² Od

²⁰ „Redosljed je nenaglašenih oblika ličnih zamjenica strogo određen: dativ dolazi ispred genitiva i akuzativa. (...) Takav im je redosljed i kad se s njima nalaze nenaglašeni oblici pomoćnih glagola biti i htjeti, samo što onda dolaze iza njih. (...) Jedino dolaze ispred nenaglašenoga oblika pomoćnog glagola biti *je*” (Silić i Pranjković 2005: 122).

²¹ Wackernagel (1892) u grčkom jeziku dolazi do zaključka da se enklitički elementi smještaju odmah iza prve riječi u rečenici; isto vrijedi i za ostale indoeuropske jezike (usp. Pranjković 2011: 28, Peti-Stantić 2007).

²² Laznibat navodi da „tek u polovici 18. stoljeća (...) nalazimo pravilan, današnji red” (Laznibat 1996: 226).

ovih četiriju smješnica, noviji red zanaglasnica svakako prevladava u LJU, dok je stariji u manjini. Stariji red riječi brojčano prevladava u SK, dok je najmanji broj primjera novijega reda potvrđen u DŽF. U JŠ brojčano prevladava stariji red riječi, u većoj mjeri nego u SK.

U JŠ smo naišli na mnoge primjere gdje se njegova dva sačuvana prijepisa nisu poklapala, i to baš najviše u redu zanaglasnica. Izdvajamo: *zaludu ga sam relego* JŠ: 215 (Čulićev rukopis ima novije: *sam ga*), *dat im ću po dva roga* JŠ: 216 (Čulićev rukopis: *dat ću im*), *vino ti su pokrali* JŠ: 218 (Čulićev rukopis: *su ti*).

Promatrajući nizanje zanaglasnica u smješnicama, uočavamo sljedeći redoslijed: zanaglasnica *li*, zanaglasnica *bo*, zanaglasnica *ve*, zamjenička zanaglasnica u dativu, etički dativ, zamjenička zanaglasnica u genitivu, zamjenička zanaglasnica u akuzativu, glagolska zanaglasnica, zamjenička povratna (iznimno potvrđena prije glagolske *ću*). Rešetar glagolsku enklitiku *je* smatra najmlađom od glagolskih enklitika, jer se dugo upotrebljavao naglašeni oblik *jest*, a dolazak glagolske zanaglasnice iza zamjeničke objašnjava time da su zamjeničke zanaglasnice starije od glagolskih. Za današnje stanje navodi da je „najprije u futuru zamjenička enklitika počela zaostajati za glagolskom, te da se je ponajprije uz starije *reći ti ću*, *on mi će dati*, počelo govoriti i mlađe *reći ću ti* pa prema njemu i *on će mi dati*” (Rešetar 1898: 191, Ivšić 1967: 123).

Zanaglasnica *li*

Zanaglasnica *li* dolazi na prvo mjesto u svim smješnicama: *ovako li mi si obećao* LJU: 409, *jeda li je to* LJU: 377, *ja li joj sam kriv* DŽF: 261, *Da je li se pokrijepila* SK: 365.²³

Zanaglasnice *bo* i *ve*

Komedije JŠ i SK čuvaju arhaične zanaglasnice *ve* i *bo*, koje nalazimo i u Držićevim djelima: *ve* nalazimo u *Jerku Škripalu* i *Starcu Klimaju*, a *bo* samo u *Starcu Klimaju*: *ljepahan ti ve mi si* JŠ: 226, *Svak bo ve se bi opravlja* SK: 349.

Zamjenička zanaglasnica u dativu

Zanaglasnica u dativu koju treba razlikovati od etičkoga dativa potvrđena je u primjerima: *koji mi su rekli* JŠ: 213, *sve ti ću te grintave piljke iskupsit* JŠ: 204, *para njeku mu su burlu kalali* SK: 367. Zanimljivi su primjeri sa zanagla-

²³ Red riječi po kojem se upitna zamjenica stavlja na početak rečenice obilježje je svih indoeuropskih jezika (Ivšić 1970: 294).

snicom i etičkim dativom: *vele ti ti basta izjesti* LJU: 387, *teško ti ti meni čeka-jući* LJU: 407, *vrla mi ti je došla* JŠ: 207. Budući da Čulićev rukopis koji bilježi novija stanja ima *vrla ti mi je došla*, možemo lijepo vidjeti da je u starijem redu etički dativ dolazio nakon te zamjenice.

Etički dativ

Druga zamjenička zanaglasnica u dativu – etički dativ²⁴ – izrazito je frekventna u svim smješnicama, osobito u LJU: *kako mi si* LJU: 376, *ja ti sam siromah* LJU: 376, *mi ti ćemo se sakrit* DŽF: 268, *lijepo ti bi moje stvari išle* SK: 351.

Zamjenička zanaglasnica u akuzativu

Potvrđeno je postojanje starije zamjeničke enklitike *ju* u smješnicama, redovito u LJU, iako je gdje gdje potvrđena i novija zamjenička enklitika *je*: *da je je strah* LJU: 386, *ki je je izgubio* LJU: 387. Starije *ju* nalazimo i u *Jerku Škripalu*: *gusta ju s tobom govoriti* JŠ: 210, ali i novije: *iznio je je* JŠ: 227, *da je je poljubio* JŠ: 228, dok je u komedijama DŽF i SK beziznimno potvrđen samo noviji oblik *je*.

U Držića je redovito potvrđeno *ju*, a katkad i noviji *je*, čak i *je je* (Rešetar 1936: 81). U Gundulića redovito još *ju*, a novije *je* rijetka je iznimka (Rešetar 1941: 25). U oporukama postoje potvrde za *je* i uz zanaglasnicu *je*, a dvaput je zasjeđočena i zamjenica *ju* (Lovrić Jović 2004: 89); u frančezarijama isključivo noviji oblik *je* (Lovrić Jović 2011: 162).

Zamjenička zanaglasnica *se*

Zamjenička zanaglasnica *se* dolazi iza glagolske zanaglasnice *ću*. Samo je u DŽF potvrđena iznimka: *neg ti se će u jed obrnut* DŽF: 261. To je starije stanje koje nalazimo i u *Dundu Maroju*, Rešetar navodi da ima i iznimaka, nabrajajući baš primjere s tom zanaglasnicom: *skrit ću se, privarili ste se, kad će se, kad ću se* (Rešetar 1936: 109). U Gundulićevim ga dramama ne nalazimo, što znači da je već tada novi redosljed prevladao. Isto je i u Kanavelićevu *Vučistrah*u. S tim u vezi zanimljiva nam je Markovićeva tvrdnja da je do promjene položaja enklitika došlo najprije kod zanaglasnice *se* (Marković 1961: 209). Arhaična osobitost svakako je i: *bješe se jo' potakla noga* JŠ: 204.

²⁴ Ispustiv je iz rečenice, nije pretkaziv predikatom i značenje mu se ne mijenja rečeničnim preoblikama. Ne treba ga tretirati kao sintaktičku kategoriju, nego kao komunikacijsku funkciju kratkih oblika ličnih zamjenica u rečenicama kojih je smisao određen upravo odnosom prema iskazu i sudionicima komunikacije (v. Peti-Stantić 2000: 287).

U svim je četirima smješnicama više primjera novijega reda riječi u futuru nego u perfektu. Nerazmjernost se osobito vidi u DŽF i SK. Ti su futuri najčešće tvoreni spajanjem infinitivnog oblika i zanaglasnice u jednu izgovornu i napisanu cjelinu (*obećaću mu vino* JŠ: 219, *činiću ti dati* JŠ: 220, *riječću joj* DŽF: 271). U starom redu riječi podjednak je broj primjera s futurom i s perfektom; iznimka su LJU s tek par primjera u futuru.

U Ranjininu su zborniku također zasnježeni primjeri kad glagolska enklitika prethodi zamjениčkoj, no doduše sporadično (svi su u futuru!) (Rešetar 1936: 181). U Držićevu je jeziku red zanaglasnica stariji, a iznimke su vrlo rijetke (od devet primjera šest ih je sa *se*) (Rešetar 1934: 109). U Gundulićevu opusu prevladava stari red zanaglasnica, a Rešetar je zabilježio tek tri iznimke – sve tri u futuru s povratnom zamjenicom *se* (Rešetar 1941: 36).

Stariji red zanaglasnica potvrđen je u Bandulavića i kod niza čakavskih i dubrovačkih pisaca te kod bosanskih franjevac²⁵.

Primjeri novijega enklitičkog reda zabilježeni su samo u mlađim oporukama, odnosno onima iz 18. stoljeća, a u frančezarijama su primjeri novijega reda u manjini (Lovrić Jović 2011: 161).

Izdvojimo za kraj još neke neobične primjere: *vrlo bi ti smo mečili* JŠ: 207 primjer je gdje se etičkim dativom rastavlja glagolski oblik. *Bih zaboravio pri onoj spinti* DŽF: 268, gdje je *bih* potvrđeno kao naglašena riječ.

4. Zaključak

Na temelju analize reda riječi u smješnicama valja istaknuti sljedeće: korpus je potvrdio, kao što je bilo i očekivano, stariji red zanaglasnica u svakoj od smješnica; LJU tih potvrda imaju najmanje, stoga vjerujemo da su izvorno najmlađi tekst.

Iako se nismo tomu nadali, potvrđeno je da su prepisivači mijenjali i red riječi.

Sve smješnice pokazuju arhaične crte: DŽF ima potvrđen stari red *se će*, SK ima dvije stare zanaglasnice (*ve* i *bo*), a JŠ ima jednu staru zanaglasnicu (*ve*). U LJU je najčešće potvrđena starija zanaglasnica *ju*. Na osnovi međusobne usporedbe treba reći da se neki izrazi među smješnicama podudaraju, a najviše odstupa SK. Bilo bi korisno usporediti rezultate istraživanja s preostalim smješnicama.

Ono po čemu se smješnice izdvajaju u odnosu na oporuke i arhivske spise iz 17. stoljeća jest potvrđenost starijega reda riječi i u futuru; takve primjere ne navode njihovi istraživači.

²⁵ Usp. Gabrić-Bagarić 1989: 165, Zima 1887: 65.

Zaključno se može reći da su smješnice u jezičnom smislu izrazito zanimljive, sadrže zanimljive primjere iz sintakse i sročnosti, privlače i svojom frazeologijom i leksikom (tekstovi vrve kulinarskim, rodbinskim i kozmetičkim nazivljem), a također i onomastičkom građom. Treba još jednom istaknuti potrebu analize smješnica na svim jezičnim razinama jer, iako su sačuvane u mlađim prijevima, važan su i vrijedan izvor za proučavanje sedamnaestostoljetnoga dubrovačkoga književnog jezika i govora.

Izvori:

- KANAVELIĆ, PETAR 2004. *Vučistrah*. Zagreb: Matica hrvatska.
ŠUNDALIĆ, ZLATA; IVANA PEPIĆ 2011. *O smješnicama & smješnice*. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku.
Rukopisi u Nacionalnoj knjižnici u Zagrebu:
Džono Funkjelica R 3961
Starac Klimoje R 3609

Literatura:

- BARIĆ, EUGENIJA I DR. 2005. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
BLASINA, ANTONIA 2003. *Hrvatska komedija 17. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska.
BUDMANI, PERO 1883. Dubrovački dijalekat, kako se sada govori. *Rad JAZU*, 65, Zagreb, 155–179.
FANCEV, FRANJO 1932. *Četiri dubrovačke komedije iz kraja 17. stoljeća*, GPKH, XI, Zagreb.
FANCEV, FRANJO 1938. *Četiri dubrovačke komedije iz kraja 17. stoljeća*, GPKH, XIII, Zagreb.
GABRIĆ-BAGARIĆ, DARIJA 1989. *Jezik Ivana Bandulavića*. Sarajevo: Svjetlost.
IVŠIĆ, STJEPAN 1967. Enklitike, osobito njihov namještaj u staroslavenskom jeziku s obzirom na ostale slavenske jezike. *Rad JAZU*, 348, Zagreb, 61–140.
IVŠIĆ, STJEPAN 1970. *Slavenska poredbena gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
KATIČIĆ, RADOSLAV 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU i Nakladni zavod Globus.
KOLENDIĆ, PETAR 1918. Fragment jedne dubrovačke komedije iz XVI. stoljeća. *Nastavni vjesnik*, XXVI, sv. 6. i 7., Zagreb.
LAZNIBAT, VELIMIR 1996. *Govor Dubrovnik u 17. i 18. stoljeću (na osnovu arhivskih spisa)*. Mostar: Sveučilište u Mostaru.

- LISAC, JOSIP; SLOBODAN PROSPEROV NOVAK 1984. *Hrvatska drama do narodnog preporoda*. Split: Logos.
- LOVRIĆ JOVIĆ, IVANA 2004. *Jezična analiza hrvatskih dubrovačkih oporuka iz 17. i 18. stoljeća*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- LOVRIĆ JOVIĆ, IVANA 2011. *Jezična analiza frančezarija – ponasijenčene Moliereove komedije kao književni ogled dubrovačkog pučanskog govora*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- MARKOVIĆ, SVETOZAR 1961. Međusobni položaj glagolskih i zameničkih enklitika u jeziku Ivana Ančića. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, IV/V, Novi Sad, 207–210.
- MOGUŠ, MILAN 2009. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- PANTIĆ, MIROSLAV 1971. Lukrecija ili Trojo – dubrovačka komedija iz XVII veka. *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 19, Novi Sad, 185–223.
- PETI-STANTIĆ, ANITA 2000. Etički dativ kao izraz gramatičke ekspresivnosti u jeziku. *Zbornik Riječki filološki dani* 3, Rijeka, 287–296.
- PETI-STANTIĆ, ANITA 2002. Stilistika klitika u tumačenjima hrvatskih gramatičara. *Važno je imati stila*, Zagreb, 165–181.
- PETI-STANTIĆ, ANITA 2005. (Ne)obvezatnost reda riječi. *Od fonetike do etike: zbornik o sedamdesetogodišnjici prof. dr. Silića*. Zagreb: Disput, 207–216.
- PETI-STANTIĆ, ANITA 2007. Wackernagelovo pravilo – norma ili mogućnost. *Sintaktičke kategorije*, Osijek, 173–187.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2000. *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*. Zagreb: Matrica hrvatska.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2001. Jezik fra Pavla Posilovića. *Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini – jučer i danas*, Mostar, 11–29.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2006. Hrvatski jezik i biblijski stil. *Raslojavanje jezika i književnosti: Zbornik radova Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb, 23–32.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2011. *Red riječi. Zbornik radova Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb, 23–34.
- RADATOVIĆ, VINKO 1931. *Šimun Dundurilo dubrovačka komedija XVII veka*. Zbornik SKA, odjeljenje I, XXIII, Beograd – Sremski Karlovci.
- RAGUŽ, DRAGUTIN 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- REŠETAR, MILAN 1898. Primorski lekcionari XV. vijeka. *Rad JAZU*, 134, Zagreb, 97–199.
- REŠETAR, MILAN 1934. Jezik Marina Držića. *Rad JAZU*, 248, Zagreb, 99–240.

- REŠETAR, MILAN 1936. Jezik pjesama Ranjinina zbornika. *Rad JAZU*, 255, Zagreb, 77–220.
- REŠETAR, MILAN 1941. Glavne osobine Gundulićeva jezika. *Rad HAZU*, 272, Zagreb, 1–44.
- SILIĆ, JOSIP 1984. *Od rečenice do teksta*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- SILIĆ, JOSIP; IVO PRANJKOVIĆ 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- STOLAC, DIANA 2004. Metodološki problemi u istraživanju sintakse u starim hrvatskim gramatikama. *Fluminensia*, 1–2, Rijeka, 31–43.
- ŠVELEC, FRANJO 1984. Dubrovačka komedija XVII. stoljeća. *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, 162, Zagreb, 63–77.
- VRTIĆ, IVANA 2009. *Sintaksa Kašićeva prijevoda Svetoga pisma*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- ZIMA, LUKA 1887. Nekoje, većinom sintaktičke razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine. *Rad JAZU*, 7, Zagreb, 1–352.

Word Order in *smješnice*

Abstract

This paper presents a word order analysis of sentence in Croatian anonymous prose comedies that originate from the 17th century Dubrovnik area. The results of the analysis are compared with the word order of the Dubrovnik's literary language of that time. A comparison with Lazibat's research results on Dubrovnik's archive documents from the 17th and 18th century, and Lovrić Jović's ones about Dubrovnik's testaments from the same period of time are adjacent to the synchronic approach; a diachronic review is made in comparison to Rešetar's language research from Ranjina's collection of papers, Držić's language, Lovrić Jović's research of *frančezarije* and Budmani's research of the nineteen-century Dubrovnik speech. Special attention is dedicated to the placing of the enclitics, which is, as expected, mostly older so pronominal enclitic precedes the verb enclitic, but depending on *smješnica*, a lot of exceptions were also perceived.

Ključne riječi: povijest hrvatskoga jezika, dubrovački književni jezik XVII. stoljeća, smješnice, sintaksa, red riječi

Key words: the history of Croatian language, Dubrovnik literary language of the 17th century, anonymous prose comedies, syntax, word order

